

XIX. VE XX. YÜZYILIN BAŞLARINDA OSMANLI DEVLETİ VE AVRUPA'DAN BREZİLYA'YA YÖNELİK GÖÇLER

Mehmet TEMEL*

Özet

Bazı Avrupa ülkeleri Sanayi Devrimi'nden sonra sömürgelerini mamul mal ithal eden pazar haline dönüştürmek ve ülkelerindeki nüfus baskısını azaltmak amacıyla ülkelerinden dışarıya yönelik göçleri teşvik etmişlerdir. Çok geniş ve verimli tarım alanlarına sahip olduğu için özellikle kahve tarımı sektöründe işgücü kıtlığı çeken Brezilya en çok göç alan ülkelerden biri olmuştur. XIX. yüzyılda uyguladığı teşvikler ve vaatler sayesinde 5,5 milyon Avrupalı ve 105.000 Osmanlı vatandaşı bu ülkeye göç etmiştir. Osmanlı Devleti ekonomik kaygılar nedeniyle dışa yönelik göçlere olumlu bakmamasına rağmen Ortadoğu bölgesinden çok sayıda vatandaşının Brezilya'ya göç etmesine engel olamamıştır. Brezilya'ya giden göçmenler, toprağı ekip biçme, toprak sahibine üründen pay verme ve ücretli serbest işçi statüsüyle çalışarak Brezilya ekonomisine önemli katkı sağlamışlardır. Kuzey Avrupa'dan giden göçmenler iklimin ve çalışma koşullarının ağırlığı nedeniyle uyum sorunu yaşamış, ancak Portekiz, İtalya, Güney Almanya ve Osmanlı göçmenleri karşılaştıkları güvenlik sorunlarına rağmen tarım, ticaret, esnaflık ve diğer iş kollarında başarılı olmuşlardır. Uyguladığı göçmen politikasında başarılı olan Brezilya, göçmenlerle artan nüfusu ve ekonomik gelişmesi sayesinde XX. yüzyılın başında Latin Amerika'nın en gelişmiş ülkesi haline gelmiştir.

Anahtar Sözcükler

Brezilya, Göç, Göçmen, Kahve tarımı, Ortadoğu, Kızılderili

THE EMIGRATION MOVEMENTS FROM THE OTTOMAN EMPIRE AND EUROPE TO BRAZIL IN THE EARLY 19TH AND 20TH CENTURIES

Abstract

After Industrial Revolution, some European countries encouraged emigration from their countries to other countries to turn their colonies into markets importing manufactured goods and to decrease population growth pressure in themselves. As it had vast and fertile agricultural lands, Brazil was one of the countries having the largest number of immigrants, in particular, due to shortage of workforce in coffee-cultivation sector. Due to incentives and promises offered in early 19th century, 5.5 million European citizens and 105.000 Ottoman citizens immigrated to the country. Because of economic concerns, though Ottoman State did not approve of immigration from the State to other countries, it could not prevent the immigration of its many citizens from

* Doç. Dr., Muğla Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü Öğretim Üyesi. mtemel@mu.edu.tr

its Middle-east provinces to Brazil. Immigrants going to Brazil made important contributions to Brazilian economy by cultivating the fields, giving commission to the proprietor of the land and working as free-laborers. Northern Europeans coming to country as immigrants had problems due to harsh climate and workload, yet, immigrants coming from Portugal, Italy, South Germany, and Ottoman state became successful in agriculture, commerce and other sectors despite the security problems they were confronted with. Brazil, being successful in its immigration policy, became the most developed country in Latin America in early 20th century due to its increasing population and developing economy.

Key Words

Brazil, Immigration, Immigrant, Coffee Cultivation, Middle East, Indians

I. GİRİŞ

Savaşlar, doğal afetler, siyasi ve dini baskılar, sınır değişimleri, ekonomik, etnik vb. nedenlerle milyonlarca insan tarih boyunca doğup büyüdüğü, yaşadığı yerlerden başka ülkelere göç etmek zorunda kalmıştır. XIX. yüzyıldaki göçlerin büyük bir bölümü de ekonomik nedenlere dayanırken, XX. yüzyılda bu faktöre savaşlar ve siyasi baskılar da eklenmiştir¹.

Sanayi Devrimi'nin etkisiyle XIX. yüzyılda malların, insanların ve sermayenin uluslar arası dolaşımı büyük artış göstermiş, sömürgeci ülkeler, sömürgelerini hammadde ihraç edip mamul mal ithal eden bir ülke durumuna dönüştürmek amacıyla yerel koşulların elverdiği ölçüde sömürgelere yönelik beyaz nüfus göçünü ve yerleşimini teşvik etmişlerdir². Ucuz ulaşımın da etkisiyle 1815-1914 yılları arasında 35 milyonu ABD'ne, 15 milyonu Latin Amerika'ya olmak üzere yaklaşık 60 milyon insan Avrupa'yı terk etmiştir³.

II. GÖÇLERİN NEDENLERİ

Çoğunluğunu Portekiz, Alman, İngiliz, İtalyan, İsveç ve Rus vatandaşlarının oluşturduğu 5.5 milyon Avrupalının ve 105.000 Osmanlı uyrukunun Brezilya'ya göçlerinin nedenlerini itici faktörler olarak nitelendirilen iç gelişmelerle, çekici faktör olarak kabul edilen Brezilya hükümetlerinin göçü destekleyen politikalarında aramak gerekmektedir. XIX. yüzyılda Osmanlı sosyo-ekonomik yapısında meydana gelen bazı gelişmeler 600.000'e yakın Osmanlı vatandaşının Kuzey ve Güney Amerika'ya göç etmesinde itici faktör oluşturmuştur. Bu gelişmeleri şu şekilde ifade etmek mümkündür:

XIX. yüzyılın ikinci yarısında Osmanlı ekonomisinde görülen durgunluğun etkisiyle artan işsizlik, Kırım Savaşı'ndan itibaren Kafkaslar, Kırım ve Balkanlardan Anadolu'ya gelen milyonlarca mültecinin Osmanlı İmparatorluğu'nda Müslüman üstünlüğünü arttırması, filoksera hastalığının üzüm bağlarının büyük bölümüne zarar vermesi, Süveyş Kanalı'nın, ticaret yollarının rotasını güneye çevirmesi, ipek endüstrisinin çöküşü ve bu sektörde Fransa'ya bağımlı hale gelmesi, Suriye Hıristiyanlarının Müslüman nüfusun tehdidine maruz kaldıklarını iddia etmeleri, Suriye bölgesindeki Osmanlı memurlarının Dürzî isyanları nedeniyle izledikleri olumsuz politikalar ve bunun bölge halkında yarattığı güvensizlik⁴.

İmparatorluk bünyesinde görülen bu gelişmelerden olumsuz olarak etkilendiğini düşünen yüz binlerce kişi hükümetlerin vazgeçirme politikalarına rağmen göç etmiştir.

Göçlerde ABD, Avrupa ve Brezilya'nın izlemiş oldukları göç politikalarının daha etkili olduğu ve göçmenler için çekici faktörleri oluşturduğu görülmektedir.

¹ Tevfik Güran, *İktisat Tarihi*, İstanbul 1991, s.152.

² Şevket Pamuk, *Osmanlı Ekonomisinde Bağımlılık ve Büyüme (1820-1913)*, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul 1994, s.8.

³ Güran, *age.*, s.122.

⁴ Kemal H. Karpat, "The Ottoman Emigration to America, 1860-1914", *International Journal of Middle East Studies*, Vol. 17, No. 2 (May, 1985), s.176-179.

ABD'nin Osmanlı gayr-i Müslimlerine ve Osmanlı karşıtlarına gösterdiği sempati, sanayileşen Kuzey Amerika'nın ve tarımsal yatırımlara ağırlık veren Brezilya'nın iş gücüne yüksek ücretle iş imkânı sağlama vaatleri de göçmenlere çekici gelmiştir⁵.

Brezilya'ya göçlerin yoğun olarak yaşandığı Suriye, Lübnan ve Filistin bölgesinde basın yayın yoluyla Osmanlı-Müslüman karşıtlığı ve milliyetçilik hareketleri desteklenmiş⁶, Brezilya'nın Osmanlı Devletindeki Mansure, Tanta, Kahire ve Yafa konsoloslukları aracılığı ile Ortadoğu'dan Brezilya'ya yönelik göçler teşvik edilmiştir⁷.

Temel iç politikaları kahve tarım ve ticareti esasına bağlı olan Brezilya hükümetleri Avrupa ülkelerinin göçlere olumlu bakan politikalarından da yararlanarak ülkelerine çiftçi getirebilmek ve ürettiği kahveyi Avrupa piyasalarında pazarlayabilmek için Avrupa başkentlerinde oturan komiserleri aracılığı ile yoğun propagandalara başvurmuşlardır.

Avrupa'yı Viyana, Berlin, Paris ve Brüksel olmak üzere dört bölgeye ayıran Sao Paulo Hükümeti, buralardaki komiserlerin maiyetlerine çok sayıda memurlar vererek Macaristan'dan Atlantik sahillerine kadar tüm Avrupa bölgesinden Brezilya'ya kahve tarımı işçisi çağırmak ve kahve ihracatını arttırmak için propaganda yaptırmıştır. Avrupa ülkelerindeki önemli gazetelere tahsisat verilerek kahveye ilişkin makaleler yazdırılmış, ülkelerin ileri gelen kişilerine fazla miktarda paralar ödenerek üniversitelerde, bilimsel toplantılarda, ticari mahfillerde Brezilya lehinde, Brezilya'nın güzelliği, zenginliği hakkında konferanslar verdirilmiş, Avrupalı ünlü yazarlara kitaplar yazdırılarak ücretsiz olarak binlerce dağıtılmıştır.

Yine propaganda amacıyla ziyafetler verilmiş, tasvir edilmiş kartpostallar, güzel resimler, mükemmel haritalar bastırılmış, çiğ veya pişmiş olarak kahve dağıtılmış, Brezilya'ya gelecek çiftçilerin yol ücretlerinin karşılanacağı, tarım aletlerinin ücretsiz verileceği ve toprak dağıtılacağı vaat edilmiştir⁸. Brezilya Hükümeti, ülkeye girişleri kolaylaştırmak amacıyla göçmenlerden pasaport istememiş, hamilinin kimliğini gösteren bir belgeyi yeterli görmüştür⁹.

1912 yılında sadece Sao Paulo'ya 104.000 Avrupalı çiftçinin giriş yapması propagandaların ne denli etkili olduğunu göstermesi bakımından ilginçtir.

III. OSMANLI DEVLETİNİN GÖÇLERE BAKIŞI

⁵ Karpat, *agm.*, s. 176.

⁶ Ignacio Klich, "Argentine-Ottoman Relations and Their Impact on Immigrants from the Middle East: A History of Unfulfilled Expectations, 1910-1915", *The Americas*, Vol. 50, No. 2 (Oct., 1993), s.179; Karpat, *agm.*, s.179.

⁷ BOA, HR. SYS, (*Hariciye Nezareti Siyasi Kısım*), Dos.76, No. 4, Lef.9.

⁸ BOA, HR. SYS, Dos.77, No.25; Mehmet Temel, *XIX. ve XX. Yüzyılda Osmanlı-Latin Amerika İlişkileri*, İstanbul 2004, s. 97-100.

⁹ BOA, DH. MB. HPS. M, (*Dahiliye Nezareti Mebâni-i Emiriyye Hapishaneler Müdüriyeti Müteferrik Evrakı*), Dos.6, no. 29.

Avrupa'daki hükümetler ülkelerinden dışarıya yönelik göçleri destekleme politikası izlerken, Osmanlı Devletinin ülke dışına yönelik göçleri pek de olumlu karşılamadığı değişik tarihlerde yayınlamış olduğu nizamname ve kararnamelerle, izlemiş olduğu göçmen yerleştirme politikasından anlaşılmalıdır. II. Mahmut döneminde yurt dışına çıkışlarda pasaport kullanılması zorunluluğu getirilmesinin ardından 1869 yılında kabul edilen Tabiiyet Nizamnamesi'yle izinsiz olarak Osmanlı tabiiyetini terk eden veya yabancı bir devletin hizmetine giren kişinin vatandaşlıktan çıkarılacağı, geri dönüşünün yasaklanacağı ve vakıf türünden gayr-i menkullerinin düşeceği hükmü getirilmiştir¹⁰.

23 Haziran 1896 tarihli Meclis-i Vükela kararıyla Ermenilerin Amerika'ya gidişi yasaklanmış, 1903 ve 1907 yıllarında Osmanlı vatandaşlarının Amerika'ya göç girişimlerinin engellenmesi için önlemler alınmaya çalışılmıştır¹¹. Ancak, Ermenilerin de dâhil olduğu çok sayıda Osmanlı vatandaşının ticaret veya başka amaçlarla Avrupa pasaportu alarak ve bazı Osmanlı memurlarının çıkar karşılığı Ermenilerin yurt dışına çıkmasına göz yumarak mevzuatı suistimal etmeleri sonucu göç yasağından umulan yarar elde edilemeyince bir daha dönmek ve geride bıraktıkları mallarını satıp ilişkilerini tamamen kesmek şartıyla Amerika'ya göçe izin verilmiştir¹².

Harbiye Nezareti de 7 ve 29 Şubat 1912 tarihlerinde Dâhiliye Nezareti'ne iki tezkere göndererek yabancı ülkelere yapılan firarların engellenebilmesi için pasaport alma zorunluluğunun yeniden konulmasını ve yabancı ülkelere gideceklerle, kazaları dışında seyahat edeceklerle ilişkin yasanın çıkarılmasını istemiştir¹³.

Osmanlı Devletinin dışarıya yönelik göçlere olumlu bakmamasında ekonomik nedenlerin daha etkili olduğu görülmektedir. Yüzlerce yıl İstanbul'un tahıl ihtiyacını karşılayan verimli Balkan topraklarının XIX. yüzyılda elden çıkması, dikkatleri tarıma elverişli olmasına rağmen işlenmediği için boş duran Anadolu topraklarına yöneltmiştir. 1857 yılında çıkarılan bir kararname ile ülkeye gelen göçmenlere devlet mülkiyetindeki topraklar dağıtılmış, XIX. yüzyıl boyunca Anadolu'ya gelen göçmenler de ekime elverişli boş arazilerin bulunduğu bölgelere yerleştirilmiştir¹⁴. Yine XIX. yüzyılda sıtma, tifüs, frengi, verem gibi bulaşıcı ve salgın hastalıkların başta Karadeniz ve İç Anadolu olmak üzere Anadolu'nun birçok bölgesinde yol açtığı büyük nüfus kaybı, 1925 yılına kadar Türkiye'ye gelen göçmenlerin bu bölgelere yerleştirilmesiyle telafi edilmeye çalışılmıştır¹⁵.

Osmanlı nüfusunun önemli bir kısmını oluşturan ve kuyumculuk, terzilik, mobilyacılık, ayakkabıcılık, inşaat ustalığı gibi el becerisine dayanan üretim faaliyetlerini elinde bulunduran zanaat ve ticaret erbabı gayr-ı Müslimlerin ülkeden

¹⁰ BOA, HR. SYS, Dos.75, no.14, Lef. 2.

¹¹ Ahmet Akter, *Tehcir Öncesi Anadolu'dan Amerika'ya Ermeni Göçü (1834-1915)*, İstanbul 2007, s. 21-22.

¹² Akter, *age.*, s.21.

¹³ BOA, DH. SN. THR (Dahiliye Nezareti Sicill-i Nüfus Tahrirat Kalemi Evrakı), Dos.31, no.109, Lef. 5, 7, 10.

¹⁴ Pamuk, *age.*, s.103.

¹⁵ BCA, (Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi), 30.10/177. 219. 4, Lef. 3.

ayrılmasının yaratacağı boşluk da Osmanlı Devletinin dışarıya yönelik göçlere olumlu bakmamasında etkili olmuştur. Çünkü eğitim düzeyi düşük Müslüman-Türk unsuru girişimcilik ve zanaat becerisinde gayr-ı Müslimler kadar başarılı olamamıştı¹⁶.

Nitekim Osmanlı Devletinin değişik sektör ve iş kollarında önemli bir işleve sahip olan Rumların ve Ermenilerin Türkiye'den ayrılması, güncel yaşamı aksatacak ölçüde ekonomik boşluk yaratmıştır¹⁷. Büyük bir sanat ve teknik gerektiren halıcılık ve ipekçilik Rum usta ve uzman amelelerin Türkiye'den ayrılmasıyla gerilemiş¹⁸, Rum inşaat ve taş ustalarının ayrılması üzerine de eski evleri tamir edecek usta bulunamamıştır. Muğla Valiliği 6 Aralık 1923 tarihinde Mübadele ve İmar İskân Vekâleti'ne bir telgraf göndererek Yunanistan'dan göç etmekte olan muhacirlerden inşaat ustası olanlarının bir kısmının acil olarak Muğla bölgesine gönderilmesini istemiştir¹⁹.

Göçleri önlemeye yönelik yasa ve nizamnamelere rağmen yurt dışına kaçışları engelleyemeyen Osmanlı hükümetleri, vatandaşlarının yolculuk esnasında ve gittikleri yerlerde karşılaştıkları sorunların giderilmesinde yardımcı olmaya çalışmıştır. Göçmenlerin yolculukları, Avrupalı göçmenlerin sevkinde olduğu gibi hükümetler ve taşıyıcı şirketler tarafından Brezilya'nın hangi şehrine ne kadar ve ne şekilde göçmen sevk edileceği planlanmadan gerçekleştirildiğinden sıkıntılı başlamış ve gittikleri yerlerde de sorunları artarak devam etmiştir. Osmanlı göçmenleri yolculuk esnasında ve yerel dillerini ve âdetlerini bilmedikleri Brezilya şehirlerinde vurguncular tarafından dolandırılmışlar, yerleştikten sonra da hukuk ve çıkarlarını istenilen düzeyde koruyamamışlardır.

Osmanlı Hükümeti yolculuk sırasındaki mağduriyetlerin giderilebilmesi için Arapça, Türkçe ve Fransızca öğütler içeren broşürler bastırarak göçmenleri nakleden vapurlara ve acentelere asılmasını sağlamış²⁰, Brezilya'ya yerleşen ancak Osmanlı vatandaşlığı statüsü devam eden uyruklarının hukuk ve çıkarlarını bu ülke ile imzaladığı 1858 tarihli ticaret antlaşması, 19 Ağustos 1876 tarihinde Brezilya ile İtalya arasında imzalanan ticaret antlaşması ve konsolosluk sözleşmesinin ilgili hükümleri çerçevesinde korumaya çalışmıştır²¹.

1850-1924 yılları arasında Türkiye'den Brezilya'ya göç eden kişi sayısının yaklaşık 105.000 olduğu tahmin edilmektedir. 1871-1924 yılları arasında Türkiye'den Brezilya'ya giden göçmenlerin sayısına ilişkin Karpat'ın çalışmasında şu bilgiler verilmektedir:

¹⁶ Gülten Kazgan, *Tanzimattan 21. Yüzyıla Türkiye Ekonomisi*, İstanbul 2004, s. 58-59.

¹⁷ İlhan Tekeli, "Osmanlı İmparatorluğu'ndan Günümüze Nüfusun Zorunlu Yer Değiştirmesi ve İskan Sorunu", *Toplum ve Bilim*, Sayı, 50, (Yaz, 1990), s. 61-62.

¹⁸ Kemal Arı, *Büyük Mübadele Türkiye'ye Zorunlu Göç 1923-1925*, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul 1995, s. 179.

¹⁹ BCA, 272.11/10.16.70.4.

²⁰ BOA, DH. MB. HPS. M (Dahiliye Nezareti Mebani-i Emiriyye Hapishaneler Müdüriyeti Müteferik Evrakı), Dos.7, No.12.

²¹ Osmanlı Devletinin Brezilya'daki uyruklarının hukuk ve çıkarlarının korunmasına yönelik girişimleri için bkz: Temel, age., s.104-107, 115.

Türkiye'den Brezilya'ya Giden Göçmenler²²

Yıl	Sayı	Yıl	Sayı
1871-1875	31	1916	603
1876-1880	21	1917	259
1881-1885	103	1918	93
1886-1895	3	1919	504
1896-1900	1.900	1920	4.854
1901-1905	4.577	1921	1.865
1906-1910	5.127	1922	2.278
1911-1915	8.477	1923	4.829
		1924	4.078
Toplam			69.602

Tabloda da görüldüğü gibi en yoğun göç hareketinin 1896-1915 yılları arasında ve I. Dünya Savaşı'nı izleyen 1920-1924 yılları arasında gerçekleştiği anlaşılmaktadır. 1871-1915 yılları arasındaki rakamlar sadece Asya Türkiye'sinden giden göçmenlerin sayısını göstermektedir²³. I. Dünya Savaşı yıllarında azalan göçler Anadolu'da Milli Mücadele'nin devam ettiği yıllarda tekrar hızlanmıştır.

IV. AVRUPA ÜLKELERİNDEN GİDEN GÖÇMENLER

XVI. yüzyıldan XIX. yüzyılın başlarına kadar Portekiz sömürgesi olmasının da etkisiyle Brezilya'ya XIX. ve XX. yüzyılın başlarında en fazla göçmen Portekiz'den gitmiştir. Diğer Avrupa ülkelerinin de göçü desteklemesi, Brezilya hükümet yetkilileri, taşıma şirketleri ve Brezilya'daki Avrupalı diplomatlar arasında göçmen sevkıyatı konusunda gerektiğinde işbirliğine gidilmesini sağlamıştır.

Kahve tarımında istihdam edebilmek için çok sayıda göçmene ihtiyaç duyan Brezilya hükümetleri ülkeye göçmen girişini kolaylaştırmak amacıyla çok sayıda taşıma şirketi ve kuruluşu göçmen taşıma konusunda yetkilendirmiştir. Yetkilendirilen kuruluşlar getirmeyi taahhüt ettikleri göçmenlerin sayısını hükümet yetkililerine bildirmek, hükümet tarafından belirlenen göçmen yerleşim alanlarına götürmek ve 6 ay süreyle de ihtiyaçlarını karşılamakla yükümlü kılınmışlardır²⁴. 1850-1871 yılları arasında yapılan bu uygulama hükümetin, göçmenliği destekleyip güçlendirecek organizeli ve sürekli bir sistemin kurulması, göçmenlere yerleşim alanları hazırlanması, ürünlerin sevkini kolaylaştıracak yol ve köprülerin inşası gibi vaatlerini yerine getirememesi üzerine taşıma sözleşmesi yapan şirketlerin taahhüt ettiği göçmeni getirememesiyle sonuçlanmış ve beklenen başarıyı sağlamamıştır²⁵.

²² Karpat, *agm.*, s. 200,204.

²³ Karpat, *agm.*, s. 200.

²⁴ E. Constantine H. Phipps, *Emigration To Brazil*, Rio de Janeiro, 1872, s. 5.

²⁵ Phipps, *age.*, s. 4.

Ancak, İmparator II. Pedro'nun ülkenin değerlendirilmesini hızlandırmak amacıyla 1860 yılından itibaren ülkenin güney kesimlerine Avrupa'dan göçmen getirilmesini desteklemesi üzerine göçler hızlanmaya başlamış, getirilen göçmenler Sao Paulo Bölgesi'nin yanı sıra Rio de Janeiro, Para, Parana, Rio Grande, Santa Catarina, Espirito Santo, Minas, Pernambuco, Paraíba ve Alagos gibi bölgelere yerleştirilmeye çalışılmıştır.

1850-1871 yılları arasında göçmen taşıma yetkisi verilen şirket ve kurumların adları, bu kurumların taşımak için kontrat yaptıkları ve yerleştirdikleri göçmen sayıları şöyledir²⁶.

Göçmen taşıma yetkisi verilen kurum ve şirketler	Göçmen yerleştirilecek bölgeler	Kontrat yapılanların sayısı	Yerleştirilenlerin sayısı
Amazon Navigation Company,	Para	7,200	200
Dr. Faivre	Parana	----	----
Count de Martravel,	Rio Grande	2,880	----
Dr. Blumenau,	Santa Catarina	10,000	3,000
Majör Silva,	Espirito Santo	3,600	500
Colonization Society of Hamburg and Prince de Joinville's agent,	Santa Catarina	22,500	4,000
Mercury Company,	Minas	3,000	----
Dr. Franca Leite,	Espirito Santo	----	----
Union and Industry Company,	Minas	2,000	----
Reinghauz,	Rio Grande	1,440	----
Central Society of Colonization	Pernambuco	50,000	6 000
Colonization Association	Paraiba, Alagoas	25,000	----
1858 F.G.Martius		1.000	----
1858 J.O.d' Almeida		100	----
1859 Colonization Society of Hamburg		3.000	----
1859 Imperial Association of Rio Novo		----	----
1859 Steinmann and Co		1.000	----
1861 Do. Do		2.000	----
1861 Hamburg Consulate		2.000	2.000
1861 Belgium Consulate		2.000	----
1861 E.B Steiber		150	----
1863 Dr. Blumenau		500	----

²⁶ Phipps, age., s. 5, 6.

1867 C. Nathan		5.000	----
1867 Colonization Society of Hamburg		2.000	150
1867 R.J Love		2.000	----
1867 J. Dowsing		----	----
1867 J. Abraham		400	----
1867 R. S. De Costa		500	400
1867 Italian Consulate		400-500	500
1867 Dr. Blumenau		400-500	----
1868 Meadows and Christopher		15.000	----
1869 Meadows and Nathan		15.000	1.000
1870 Mackay and Hadfield		15.000	----
1870 B. A. Peixoto		200	----
1870 Amaral		200	----
1871 Borges and Castro		25.000	----
1871 S. Tripodi		2.500	----
1871 John Beaton		10.000	----
1871B. J. Da Costa		15.000	----
1871 Colonization Society of San Paulo		15.000	----

Bu dönemde şirket ve kurumların, getirmeyi hedefledikleri göçmen sayısına ulaşamamalarında hükümetlerin yukarıda değinilen vaatlerini yerine getirememelerinin etkisi olduğu kadar 18 Ekim 1837 tarihinde kabul edilen göçmen yasasının da katkısı bulunmaktadır. Çünkü yasa, işverene ve hükümete tanıdığı hak ve yetkilerle yabancıları neredeyse köle durumuna düşürmektedir. İlgili yasanın göçmenler aleyhine olan hükümlerinden bazıları şöyledir:

7. maddeye göre işçileri işe alan kişi geçerli bir neden olmaksızın onlarla anlaştığı süre dolmadan onları işten çıkarırsa, o kişileri kovulmamaları durumunda anlaşma süresinin sonuna kadar kazanacakları parayı ödemek zorundadır. İşten çıkarma için geçerli nedenler de şu şekilde belirlenmiştir:

İşe alınan kişinin, yerine getirmesi için işe alındığı görevini yerine getiremeyecek kadar hasta olması, işe alınmış olan kişinin, işini yerine getirmesini engelleyecek hapis ya da herhangi bir ceza alması, işçinin alışkanlık haline gelmiş sarhoşluk durumu, işe alan kişiye, onun eşine, çocuklarına ya da ailenin diğer üyelerinin güvenliğine, namusuna ya da mallarına zarar vermesi, yapması için alındığı işi yapabilecek yeteneğe sahip olmaması.

8. maddede, 7. maddenin a ve b bentlerine istinaden işten atılan işçi o zamana kadar işverene borçlu olabileceği miktarın tamamını ödemekle yükümlü kılınmıştır. Diğer durumlarda da tüm borçlarını ödeyecek, ancak hemen ödemek zorunda

olmayacaktır. Kamusal bir alanda işe alınıp, borcu olan miktarı kazanıncaya kadar orada çalışacaktır. Eğer çalışabileceği bir kamusal iş yoksa kontratta belirtilen hizmet süresi doluncaya kadar ağır işlerde çalıştırılmak üzere mahkûm edilecek, ancak bu mahkûmiyet süresi iki yıldan fazla olamayacaktır.

9. maddeye göre de, işe alınan kişi haklı bir nedeni olmaksızın kontratta belirtilen süre dolmadan işten ayrılır ya da işe gelmezse bulunduğu yerde yakalanacak ve işverene olan borcunun iki katını ödeyinceye kadar serbest bırakılmayacaktır²⁷.

Yerlilerin tabi olduğu Brezilya kanunu onların borçları nedeniyle hapse atılmalarını öngörmez iken, göçmen yasasının bu maddeleri göçmen işçileri işverenin ve yerel yöneticilerin insafına terk etmektedir. İşçinin çalışmama durumu isteksizlik olarak yorumlanır veya işvereniyle yaptığı kontrat işveren tarafından adaletsiz bir şekilde kullanılırsa tutuklu muamelesi görecektir. Ayrıca çalışkan ve iyi davranışlar sergileyen yabancılar Brezilya yasalarının sağladığı koruma dışında hükümetten hiçbir yardım isteyemeyecek, imparatorluk yönetimi onlara karşı hiçbir sorumluluk kabul etmeyecektir²⁸.

Yasadaki göçmenler aleyhine olan bu hükümlere rağmen 1860'lı yıllardan itibaren göçmen girişinin gittikçe arttığı gözlenmektedir. Ülkeye 1862 yılından önce yılda ortalama 10.000 civarında Portekizli göçmen gelirken, 1870 yılında sadece Rio Limanı'ndan 7.000 Portekizli giriş yapmıştır²⁹. 1860'lı yıllardan cumhuriyet rejimine geçildiği 1889 yılına kadar olan dönem göçmen girişinin en yoğun olduğu yıllardır.

V. GÖÇMENLERİN ÇALIŞMA KOŞULLARI VE UYUMU

Avrupa'dan gelen göçmenlerin büyük çoğunluğunu Portekizli göçmenler oluşturmuştur. Genellikle Bahia, Pernambuco ve Rio de Janeiro bölgelerine yerleştirilen Portekizli göçmenler, ülke nüfusunun onda birinin de Portekizlilerden oluşmasının etkisiyle kendilerine has bir sınıf yaratarak bir klan ya da loca gibi bir arada yaşayıp diğer göçmen gruplarından daha fazla gelişme göstermişler ve daha büyük fırsatlar yakalayabilmişlerdir. Çoğu, zanaatkârlardan, küçük dükkân işletmecilerinden oluşan bu göçmenler, sayılarının diğer göçmenlere göre çok fazla olması ve yerli nüfusun bir kısmıyla aynı ırka ve dile sahip bulunmaları nedeniyle hem uyum hem de kazanç elde etme konusunda daha başarılı olmuşlardır.

İtalya'dan gelen ve Rio bölgesine yerleşen zanaatçı göçmenler de iş bulmakta zorluk çekmedikleri gibi Portekizliler kadar rahat kabul görmüşler, seyyar satıcılık, büyükbaş hayvan yetiştiriciliği yaparak kendi işlerini yaratabilmişlerdir.

Brezilya'nın uyguladığı göçmen politikasından beklentisinin çok sayıda çalışkan, sağlıklı ve sağlam bir ahlaka sahip kahve tarımı işçisini ülkeye getirebilmek

²⁷ BOA, HR. SYS, Dos. 75, No. 7.

²⁸ Phipps, age., s. 7.

²⁹ Phipps, age., s. 2.

olmasına rağmen binlerce Kuzey Avrupalı ve İngiliz zanaatkâr, fiziksel olarak yetersiz ve tembel insan göçmenlik ajansları tarafından tarım işçisi olarak listelere yazılmıştır. Çünkü hükümet tarafından onaylanan göçmen anlaşmalarında ülkeye getirilecek olan göçmenlerin ancak yirmide biri zanaatçı olabilecekti. Brezilya hükümeti bu suiistimalleri önlemek amacıyla zaman zaman göçmen ajanslarını uyarmak zorunda kalmıştır³⁰.

Tarım işçisi göçmenler de başlangıçta toprağı ekip biçme ve toprak sahibine pay verme uygulamasından oluşan sistemle istihdam edilmeye çalışılmış, ancak işverenle işçiler arasında çıkan anlaşmazlıklar nedeniyle birçok bölgede serbest işgücü uygulamasına geçilmiştir. Çünkü tarla sahipleri sürekli olarak göçmenlerin kendilerine emanet edilmiş olan kahve tarlalarını kötü kullandıklarından ve göçmenlerin çalışmaya niyetli olmadıklarından, göçmenler de mal sahiplerinin tek amaçlarının kendilerini borçlu tutmak ve köle gibi kullanmak istediklerinden şikâyetçi olmuşlardır.

Anlaşmazlıkların artması nedeniyle yaygınlaşan serbest işgücü uygulamasına göre işçi ve işveren arasında 4 yıl süreli bir kontrat yapılmaktadır. Kontrattaki hükümlere göre kahve tarlalarındaki zararlı otlar yılda 5 ya da 6 defa ayıklanacak, kahvenin dikimi yapılacak ve ürün toplanacaktır. Kahve ağaçları arasındaki mesafe arazinin durumuna göre 9 inçle 16 inç arasında olacaktır. Kontratta mesafe de belirtilmektedir. İşçiler kendi evlerini yapmak ve geçimlerini sağlamak zorundadırlar. İkinci yılın sonunda, elde edilen kahve ürünü çalışanlara ait olacak, bunun yanı sıra ağaçların arasına ağaçlara zarar vermeyecek şekilde ikinci ürün ekilebilecek ve bu ürünlerden elde edilen gelir de işçilere ait olacaktır. İkinci ürün olarak pirinç, tütün ve pamuk ekimi yasaklanmış, ancak tarla sahipleri ilk yıl için buna göz yummuşlardır. Kahve ile pamuğun aynı yerde eş zamanlı olarak yetiştirilmesi her iki ürüne zarar vermektedir.

Ürünün toprak sahibi ile çalışanlar arasında bölünmesini esas alan sistemde ise üretim aşamasındaki masraflar, kahvenin kabuğunun çıkarılması, piyasaya sürülmesi, ihraç edilecek limanlara taşınması, depolanması, satışlara ödenen komisyon maliyetleri ve taşıma sırasında meydana gelebilecek zararlar çıkarıldıktan sonra kalan ürün iki taraf arasında bölüşülmektedir. Çalışanlar, kahve ağaçlarına gelebilecek zararlardan ve kayıplardan sorumlu oldukları gibi, aile bireyinin yükümlülüğünden tüm aile fertleri de sorumlu tutulmuştur.

Bir işçi tek başına yılda 4 veya 5 defa yabancı ot temizliği yaptığı takdirde yılda 5 yaşın altında 3.000 ağacın yer aldığı 1.5 dönümlük arazi ile başa çıkabilmektedir. Eğer ağaçlar 12 yaşın üzerinde ise ve ağaçlar arasında mısır ve fasulye de yetiştirmek isterse 4.000 ağaca kadar çıkabilmektedir³¹.

³⁰ Phipps, age., s. 3, 12.

³¹ Phipps, age., s. 10, 13-15.

* Milreis: Brezilya'nın 1942 yılına kadar kullandığı para birimi.

Göçmen işçilerin karşılaşmış olduğu çalışma koşullarının ağırlığı, iklim, sosyal ve doğal çevre farklılığı, uyum gibi sorunlara rağmen Brezilya ekonomisi ile bütünleştiklerini söylemek mümkündür. İyi yönetilmiş kahve çiftliklerinde sağlıklı bir göçmen mülk sahibine yılda 800-1.000 milreis* para kazandırabilmiştir. Mesela 1872 yılında anne, baba ve üç çocuktan oluşan bir ailenin yıllık toplam giderinin, ev kirası için 6, yiyecek için 144, kıyafet için 20, mobilya için 4, araç-gereç, ilaç vs. masraflar için 22 milreis ödendiğinde 192 milreis, kazancının da 490 milreis olduğu hesaplanmıştır. Harcamalar düşüldükten sonra yıllık net kazancının 298 milreis olduğu anlaşılmaktadır³².

Daha iyi koşullarda çalışıp para kazanmak ve ülkelerinde yakalayamadıkları refah düzeyini Brezilya'da bulabilmek amacıyla bu ülkeye giden göçmenleri kolay uyum sağlayanlar ve sağlamakta zorluk çekenler olarak iki gruba ayırmak mümkündür. Portekiz, İspanya, İtalya, Fransa, Osmanlı Devleti ve Güney Almanya'dan giden göçmenler uyum sağlamada pek fazla sorun yaşamazken, İngiltere, İsveç, Kuzey Almanya gibi Kuzey Avrupa ülkelerinden giden göçmenler gerek tarım gerekse diğer iş kollarında iş bulma ve uyum sorunu yaşamışlardır. Kuzey Avrupalıların Brezilya iklimine karşı dayanıksız olmaları, İngiliz işçilerin içki içme eğilimi yüksek kişilerden oluşması, İsveçli ve bazı Alman göçmenlerin tembel, ahlaksız ve fiziki olarak yetersiz görülmeleri onları istenmeyen işçi durumuna düşürmüştür. Bunlar tarım sektöründe başarılı olamadıkları gibi, devlete ait işyerleri, tren işletmeleri ve özel işletmelere de alınmamışlardır. İklimle uyum sağlayabilmeleri için ülkenin iç ve yüksek bölgelerinde çalıştırılabileceği düşünülen bu göçmenlerin iç bölgelerden liman şehirlerine ürün sevkiyatını sağlayacak yolların da yapılamaması nedeniyle istihdamlarında sorunlar yaşanmıştır. Bu nedenle Göçmen komisyonlarından İngiliz göçmen getirmemeleri ve bunlar hakkında dikkatli olmaları istenmiştir³³.

Brezilya'ya giriş yapan göçmenlerin, iklim değişikliği, yiyeceklerin farklılığı, alışkanlıklar ve tarım yapma sistemi ile ilgili bilgisizliklerin etkisiyle ilk yılki işgüçleri tamamen kaybolursa da sonraki yıllarda Brezilya ekonomisine önemli katkılar sağladıkları görülmektedir. 1912 yılında sadece Sao Paulo bölgesinden Brezilya dışına 1 milyar frank altın akçelik kahve ihraç edildiği, yine aynı yıl sadece Santos Limanı'ndan ihraç edilen kahveden çuval başına alınan 5 franklık verginin toplamının 160 milyon frank olduğu dikkate alınırsa katkının boyutu daha iyi anlaşılacaktır³⁴.

Brezilya ekonomisiyle bütünleşmeyi başaran Osmanlı göçmenleri de önemli miktarda sermaye birikimi sağlamış, toprak sahibi oldukları gibi iş dünyasında da oldukça başarılı olmuşlardır. Brezilya'da çıkardıkları 13 Arapça gazete³⁵ ile basın

³² Phipps, *age.*, s. 21.

³³ Phipps, *age.*, s.11, 26.

³⁴ BOA, HR. SYS, Dos. 77, No.25.

³⁵ Brezilya'daki Osmanlı göçmenlerinin çıkardığı 13 gazetenin isim ve yayın politikaları için bkz. Temel, *age.*, s.114-117.

sektöründeki başarılarını kanıtlamışlar, ülkenin iç politikasında da etkili konuma yükselmişlerdir. Ancak Osmanlı Devletinin kendilerine pek ilgi gösterememesi, Brezilya hükümetine konsolosluk sözleşmesi imzalamadan İstanbul ve diğer bazı şehirlerde diplomatik temsilcilik açmasına izin verilmemesi, Fransa ve diğer bazı Avrupa ülkelerinin olumsuz propagandaları gibi nedenlerle Osmanlı hükümetine karşı tavır almışlar ve devlet aleyhine faaliyette bulunmuşlardır.

Brezilya'daki göçmenler, zor yaşam koşullarının yanı sıra güvenlik sorunlarıyla da karşılaşmışlardır. Kırsal alanların dışındaki göçmenler sürekli olarak soygunlara ve cinayetlere maruz kalmışlardır. Brezilya halkının yabancıları kıskanması ve nefret duygusuyla bakması göçmenlere karşı işlenen suçların artmasında etkili olmuştur. River Plate bölgesindeki Kızılderili yerliler göçmen soygunlarında ve katliamlarında önemli rol oynamışlardır. Hükümet çoğu zaman Kızılderili saldırılarına karşı göçmenleri koruyamadığı gibi diğer bölgelerde suç işleyenleri de cezalandıramamıştır. Yerel yöneticilerden bekledikleri adaleti göremeyen göçmenler ülkelerinin konsoloslarına başvurmuşlarsa da konsoloslar, hükümetin ilgisizliği ve mesafelerin de uzaklığı nedeniyle göçmenlerin haklarını savunamamışlardır³⁶.

SONUÇ

Zengin yeraltı ve yerüstü kaynaklarına rağmen bağımsızlığını kazandığı 1822 yılında ülkedeki büyük çiftlik sahipleriyle bazı tüccarların dışında halkının büyük bir bölümü yoksul olan Brezilya, 1834 yılında gerçek bir parlamenter rejime geçmiş ve 1840 yılından itibaren iktisadi gelişme politikası başlatmıştır. İhtiyaç duyduğu işgücü için ülkesine yönelik göçleri desteklemiş, Avrupa ve Ortadoğu bölgesinden gelen 5,5 milyon göçmenin katkısıyla doğal kaynaklarını değerlendirmeye çalışmıştır. Göçmenlerin katkısıyla 1906 yılında aşırı üretim bunalımı yaşanınca hükümet kahve üreticilerine para yardımında bulunmuştur. Brezilya, tarım ve ticaret sektöründeki gelişme ve göçmenlerle artan nüfusu sayesinde 1914 yılında Latin Amerika'nın en gelişmiş ülkesi haline gelmiş, izlemiş olduğu göçmen politikasında başarılı olmuştur.

Bu göçler, Avrupa ülkelerinde nüfus baskısını azaltırken, kaynakları zengin ancak işgücü kıtlığı çeken ülkelerin emek arzını arttırmış, ekonomik bağların yanında insani ve kültürel araçlarla da uluslar arası ekonomik bütünleşmeyi güçlendirmiştir.

Brezilya'daki Osmanlı göçmenleri Portekiz, İspanyol, İtalyan ve Rus göçmenlerden sonra 5. büyük grubu oluşturmuştur. Ortadoğu bölgesinden göçler Osmanlı Devletinin yıkılış sürecini ve bölgesel-ulusal devletlerin doğuşunu hızlandırmıştır.

³⁶ Phipps, *age.*, s.11, 27. Aynı dönemde Arjantin'e göç eden Osmanlı vatandaşları da soygun ve cinayetlere maruz kalmışlardır. Osmanlı göçmenlerine yönelik soygun ve cinayet olaylarıyla Osmanlı Devletinin Buenos Aires Baş şebhenderi Sami Arslan'ın saldırılarını önlenmesine yönelik girişimleri için bkz. Klich, *agm.*, s.186-195.

KAYNAKÇA

A. Arşiv Belgeleri

- BOA, (Başbakanlık Osmanlı Arşivi), *DH. MB. HPS. M (Dahiliye Nezareti Mebani-i Emiriyye Hapishaneler Müdüriyeti Müteferrik Evrakı)*, Dos.7, No.12.
- BOA, *DH .MB .HPS. M*, Dos. 6, No. 29.
- BOA, *DH. SN .THR (Dahiliye Nezareti Sicil-i Nüfus Tahrirat Kalemi Evrakı)*, Dos. 31, No. 109, Lef. 5, 7, 10.
- BOA, *HR. SYS, (Hariciye Nezareti Siyasi Kısım)*, Dos.76, No.4, Lef. 9.
- BOA, *HR. SYS*, Dos.75, No.14, Lef.2.
- BOA, *HR .SYS*, Dos.75, No.7.
- BOA, *HR. SYS*, Dos.77, No.25.
- BCA, (Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi), 30.10/177.219.4, Lef. 3.
- BCA, 272.11/10.16.70.4.

B. Kitaplar

- Aker, Ahmet, *Tehcir Öncesi Anadolu'dan Amerika'ya Ermeni Göçü (1834-1915)*, İstanbul 2007.
- Arı, Kemal, *Büyük Mübadele Türkiye'ye Zorunlu Göç 1923-1925*, Tarih Vakfı Yurt Yayınları İstanbul 1995.
- Güran, Tevfik, *İktisat Tarihi*, İstanbul 1991.
- H. Phipps, E. Constantine, *Emigration To Brazil*, Rio de Janeiro, 1872.
- Kazgan, Gülten, *Tanzimattan 21. Yüzyıla Türkiye Ekonomisi*, İstanbul 2004.
- Pamuk, Şevket, *Osmanlı Ekonomisinde Bağımlılık ve Büyüme (1820-1913)*, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul 1994.
- Temel, Mehmet, *XIX. ve XX. Yüzyılda Osmanlı-Latin Amerika İlişkileri*, İstanbul 2004.

C. Makaleler

- Karpaz, H. Kemal, " The Ottoman Emigration to America, 1860-1914", *International Journal of Middle East Studies*, Vol. 17, No.2 (May, 1985), s.175-209.
- Klich, Ignacio, "Argentine-Ottoman Relations and Their Impact on Immigrants from the Middle East: A History of Unfulfilled Expectations, 1910-1915", *The Americas*, Vol. 50, No. 2 (October, 1993), s.177-205.
- Tekeli, İlhan, "Osmanlı İmparatorluğu'ndan Günümüze Nüfusun Zorunlu Yer Değiştirmesi ve İskan Sorunu", *Toplum ve Bilim*, Sayı,50, (Yaz, 1990), s. 49-71.